

מדוע התירו חכמים לאנשי יריחו להאביק תמרים בערב פסח?

מרדכי כסלו

כידוע היו בסוף ימי הבית השני מחלוקות בין הפרושים לבין הצדוקים והבייתוסים על זמנם של מועדי ישראל. הוויכוח המפורסם ביותר היה מתי חל יום הנפת העומר — ובעקבותיו היתר אכילת התבואה החדשה זמן חג השבועות — אם דווקא ביום ראשון, 'למחרת השבת'¹ כפשוטו הנגלה של הפסוק, או שאין קביעות ליום מסוים בשבוע והוא חל למחרת החג הראשון של פסח, כפירושם של הפרושים² וכפי שאנו נוהגים היום. להלן נצביע על קשרים אפשריים בין האבקת התמרים ביריחו לבין מחלוקת זו.

המשנה מדווחת על מנהגים חריגים מימי הבית, וביניהם האבקת תמרים בערב פסח: 'ששה דברים עשו אנשי יריחו. על שלושה מיחו בידם ועל שלושה לא מיחו בידם. ואלו הן שלא מיחו בידם: מרכיבין דקלים כל היום, וכורכין את שמע, וקוצרין וגודשין לפני העומר — ולא מיחו בידם'.³ הרמב"ם מסביר בפירוש המשנה: 'מרכיבין דקלים כל יום ארבעה עשר והוא שמרכיבין הזכר על התמרות וזה מפורסם אצל עובדי האדמה'. פירוש הרמב"ם הוא כדעת רב אחא בריה דרבא בתלמוד הבבלי: 'מנחי כופרא דיכרא לנוקבתא' (מניחים מכבד פרחים זכרי לנקבה).⁴ האבקה מלאכותית של תמרים או 'הרכבת דקלים', זמנה באביב, כולל יום י"ד בניסן שבו נהגו למעט במלאכה: 'מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות — עושין, מקום שנהגו שלא לעשות — אין עושין'.⁵ כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמצו ושחיתת הפסח ותיקון מצה לצורך הלילה, דמצוה לטרוח מבעוד יום כדי להסב מהר'.⁶ והנה לאנשי יריחו לא הספיק הבודק והיו צריכים את כל היום למלאכתם. מדוע התירו חכמים לאנשי יריחו להאביק תמרים בערב פסח כל היום? כדי להסביר זאת יש לתאר קודם כול שיטות מסורתיות של האבקת תמרים ובעיות הקשורות בכך, ולאחר מכן כמה חילוקים בקביעת לוח השנה ומועדיה. התמר הוא עץ דרביתי, כלומר ישנם עצים זכרים ועצים נקבות. לעץ הנקבי — תפרחות נקביות ובהן פרחים עם שחלות. העץ הזכרי נושא תפרחות זכריות, כלשון חז"ל 'פְּנִיּוֹת' — 'אין מרכיבין בכפניות של עורלה'⁷ — ובארמית 'פְּפָא'.⁸ הפרחים של שני המינים קטנים, לבנבנים-צהבהבים ומקובצים בתפרחת גדולה צהובה-כתומה הקרויה לעתים אשכול או כלשון חז"ל — 'מְכַבָּד'. עוקץ

* תודתי נתונה לידידי מגן ברושי, מוזאון ישראל, ירושלים, שקרא את טיוטת כתב-היד והעיר הערות חשובות.

1 ויקרא כג, יא.

2 בבלי, מנחות סה ע"ב, סו ע"א.

3 משנה, פסחים, ד, ח; בתוספתא, שם ג, י ט: (מהדרות ליברמן, עמ' 156) שלושה כרצון חכמים ושלושה שלא

4 כרצון חכמים, ועיי' בבלי, פסחים נו ע"א; מנחות עא ע"א.

5 בבלי, פסחים נו ע"א.

6 משנה, פסחים ד, א. 7 משנה, ערלה א, ט.

8 רש"י, פסחים נ סע"א. 8 בבלי, פסחים נו ע"א.

האשכול (או ידת המכבד), היוצא מחיקו של אחד העלים דמויי הנוצה — כפות התמרים — אורכו עד מטר ויותר, והוא מכונה בלשון חז"ל 'יד המכבד של תמרה'.⁹ מחלקו העליון מסתעפים סנסנים צרים וארוכים — בלשון חז"ל, שרביטים — ולאורכם יושבים פרחי התמר שיתפתחו לפירות: 'יד מכבדת של תמרה ששייר בה תמרה אחת — טמאה, וכל היד חיבור לה; והשרביטין אינן חיבורין זה לזה'.¹⁰ מספר סנסני התפרחת הזכרית גדול בדרך כלל מאשר של הנקבות ומגיע למאות, ומספר הפרחים על כל סנסן — חמישים עד שמונים, לפי הזן, העץ ותנאי גידולו. התפרחת נתונה במעטה קשיח ומעוצה המכונה מתחל. עץ תמר זכר עשוי לשאת עד שלושים וחמש תפרחות, העשויות להניב כארבעים עד שמונים גרם לתפרחת או ק"ג אחד של אבקה יבשה לעץ ואף יותר.¹¹

כל עץ נקבה יכול להיות מופרה על-ידי תמר זכר מכל זן שהוא. ואף זאת, מיני בר כגון תמר קנרי (*Phoenix canariensis*) או תמר נטוי (*Phoenix reclinata*) יעילים לתכלית זו באותה מידה. מאידך גיסא לעתים נדירות מזדמנים עצים זכריים של תמר מצוי שאבקתם עקה והפרחים שלהם אינם יעילים כלל להאבקה. מספר עצי הנקבה שיכולים להיות מופרים מעץ זכר אחד משתנה לפי גודלם ומספרם של האשכולות של שני המינים. כמות הסנסנים הדרושה שונה גם היא מזן לזן: לזן המצרי אמהת דרושים רק שניים-שלושה סנסנים זכריים לאשכול נקבי אולם לזן סעידי דרושים שבעה-שנים-עשר סנסנים; המספר השכיח בזני מצרים הוא חמשה-שבעה סנסנים לאשכול. אשכול של עץ זכרי במטע של זן חיאני למשל מכיל מאתיים ושבעים עד שלוש מאות סנסנים. בהנחה שעץ זכר מייצר מספר שווה של אשכולות לעץ נקבה — אם כי כרגיל הוא מייצר יותר — ושלכל אשכול נקבי דרושים ששה סנסנים, יוצא שאפשר להאביק באבקה של עץ זכרי אחד ארבעים וחמישה עד חמישים עצים נקביים. אולם למעשה הדבר תלוי בשיטת ההאבקה, ויש דקלאים שמחשבים יחס של עץ זכר אחד לכל עשרים וחמישה עצים נקביים.¹²

לצער הלב אבד הידע של שיטות הטיפול המסורתיות בתמרים בארץ בגלל הפסקה כמעט מוחלטת בגידולו של התמר במשך מאות שנים, עד המאה האחרונה; לעומת זאת יש מידע על כך ממצרים ומעירק. עונת הפריחה העיקרית במצרים היא פברואר-מארס (ביריחו מסיימים את ההאבקה באפריל). פרחי הזכר מופיעים שם מספר ימים לפני פרחי הנקבה. באופן טבעי נפתחים הפרחים והמאבקים בחלקם עוד לפני הסתדקות המתחל, והאבקה הרטובה נשפכת מהם כאשר גרגריה דבוקים זה לזה בגושישים המכסים את דפנותיו הפנימיות. אבקה רטובה מכילה חמישים-שישים אחוזים מים. די בשעות אחדות של חום השמש בחודש מארס כדי שהאבקה הרטובה תתייבש ותתחיל להישפך מהתפרחת ולרחף ברוח (כיום מסירים את האשכול הזכרי מהעץ ברגע שניכרים במתחל הזכרי סימנים ראשונים של הסתדקות, פותחים את המתחל ביד, מנתקים את הסנסנים במספריים ופורשים אותם בשמש על נייר במקום מוגן). הזמן הטוב ביותר ללקט את האבקה הוא מאוחר בבוקר, כאשר הטל כבר התאדה. אחרת, גרגרי האבקה נצמדים לגושים ואינם מתפוררים יפה. על-פי הנסיון שנרכש במצרים אין להחזיק את האבקה יותר מאשר עשרה ימים עד ההפריה, כי ללא הקפאה יורדת חיוניותה במהירות. במחוזות אחדים משתמשים

9 משנה, עוקצים א, ג.

10 תוספתא, עוקצים א, ג (מהדורת צוקרמאנדל, עמ' 686).

11 ראה: ש' סטולר, גידול התמר בארץ ישראל, תל-אביב תשל"ז, עמ' 90.

12 ראה: V. Täckholm & M. Drar, *Flora of Egypt*, II, Cairo 1950, p. 179.

בפרחי הזכר פעמיים אם יש מחסור בהם. מתברר שיש השפעה של האב על תכונות הפרי כגון צורת הציפה (בשר הפרי) והגלעין. האב יכול להשפיע גם על זמן ההבשלה של הפרי – עד חודש ימים. בחקלאות המודרנית של היום מפיקים אבקה במישרין מהתפרחת השלמה, ואת האבקה היבשה, הכוללת רק ארבעה-שמונה אחוזים מים, ניתן לשמור מספר חודשים ללא ירידה משמעותית בחינאותה.

במצרים נהוגות מספר שיטות מסורתיות של האבקה מלאכותית:

1. אחרי שמביאים את הסנסנים הזכריים אל עץ הנקבה מקישים עליהם באצבע כדי לשחרר את האבקה מסביב לפרחים הנקביים. לעתים מניחים אחר כך את הסנסנים הללו במרכז האשכול הנקבי, שבשלב זה הוא עוד זקוף, וקושרים את האשכול הנקבי הצעיר מסביב באופן רופף בהוץ (עלעל), כדי שהסנסנים לא יעופו ברוח. ביצוע הפעולה האחרונה משתנה ממקום למקום: במחוזות מסוימים אין מבצעים אותה כל עיקר, במקומות אחרים הדבר תלוי בחשיפת העצים להשפעת הרוח, באופי הצפוף או המבודד של אשכול התמר בזנים השונים ובשאיפות של הדקלאים. כך במחוז אל-גיזה, ליד קהיר, קושרים את הסנסנים של זן התיאני ובמחוזות אחרים אין קושרים אותם. במחוזות אחדים קושרים זן אחד וזן אחר אין קושרים. בנאות המדבר המערביים קושרים רק את הזנים הטובים. בנווה המדבר סיווה, בגבול לוב, קושרים את הסנסנים בראש האשכול, במרכזו ובבסיסו.

2. בשני מחוזות במזרח הדלתא – אש-שלחייה ואל-קוראין – מפתלים את הסנסנים הזכריים כך שאפשר להניח אותם בקצה מקל מיוחד, כעין כידון, הנקרא לַגְּקָה (מאביק). על חוד הכידון, העשוי עץ מצופה במתכת, קושרים את הסנסנים. בעזרת מקל זה מפשק העובד את האשכול הנקבי, מנער את הסנסנים וכך מחדיר את אבקת התמר למרכז האשכול. עם זאת, בזן עמרי מאביקים תמיד את האשכולות שפורחים ראשונים בשיטה הקודמת.

3. באסואן ובמספר נאות מדבר מערביים, שהם מקומות יבשים ביותר, זולפים מים על הסנסנים או אף טובלים אותם במים לפני ששמים אותם במקומם. נראה שפעולה זו מונעת נבילה מהירה של הסנסנים או התפורות מהירה מדי של האבקה.

4. בנאות המדבר מרסקים את הפרחים היבשים, אורזים אותם בפיסת בד, ומאביקים את האשכולות אחרי שזלפו עליהם מים.

ימים אחדים לאחר ההפריה מתחילה להתפתח אחת השחלות בפרח המופרה לפרי. עתה הגיע הזמן להתיר את הקשר שנועד לשמור על האשכול הנקבי שלא ייפתח ועל הסנסנים הזכריים שלא יפלו. דקלאים אחדים קושרים את ההוץ כך שהפתיחה הטבעית של האשכול מתירה אותו. אחרים עולים על העץ ומתירים את הקשר. באשכול נקבי טוב של זן תיאני למשל יש שישים ושמונה סנסנים ובהם 2,880 פרחים, המתפתחים ל-1,200-880 פירות או בממוצע 960 פירות (שהם שלושים וארבעה אחוזים מהפרחים).¹³

גן רחל – גן תמרים
 לזכרה של רחל
 המשוררת, בקבוצת
 כינרת

*

תיאור מדויק של אחת מדרכי ההאבקה המלאכותית של התמר מביא ר' נתן ב"ר יחיאל (חי במאה הי"א) בספרו ה'ערוך', בערך 'נסן':

יתברך שם בורא כל העולם כרצונו, כך ברא את הדקלים: זכר ונקבה, ובלעדי השני האחד לא יצליח. והיאך הוא מעשיהן? בהגיע זמן הדקל הנקבה ומשלחת המכבדות שלה עם תמריה ועדיין התמרים הן כעדישים, מביאין הכפניות [של הדקל הזכר בשלב צעיר שיש בהן אבקה] ומסביכין בעוקץ ידה מהן ומזהמין אותן וכורכין לה אגד, והמכבדות של תמרה מצליחות, ומוציאה פירות נאין, ובלבד שלא תאחר זמנן אפילו יום אחד. שאם תשהא הרכבת דקל יום אחד יפסדו פירות הדקל ואותן התמרים שאיתרו בלא הרכבה לא יצליחו.¹⁴

תיאור ההאבקה המלאכותית כאן זהה לתיאורו של תאופראסטוס שחי במאה הרביעית לפנה"ס.¹⁵ הפסד הפירות כתוצאה מהשהיית ההאבקה מוסבר היטב על-ידי אחד הגורמים התורמים להצלחת היבול, והוא הזמן שהצלקות של הפרחים הנקביים בתפרחת מסוגלות לקלוט את האבקה כדי לפתח פירות. אכן, במטעים המודרניים מאביקים כל תפרחת יותר מאשר פעם אחת. זמן זה, שמכונה אצל הדקלאים חיות הצלקות, הוא קצר למדי ושונה מזן לזן – מימים בודדים עד שבועות אחדים. נתון זה הוא בעל חשיבות גדולה לדקלאים בקביעת המועד הנכון להאבקה מלאכותית של התמרים. בניסוי שנערך בארצות-הברית קיבלו ביום האחד-עשר אחרי פתיחת

14 הביאורו 'תוספות יום טוב' ומלאכת שלמה' על המשנה, פסחים ד, ח.
 15 Tehophrastus, *Enquiry into Plants* (The Loeb Classical Library), II, VIII, Para. 4, p. 155

המתחל הנקבי תשעים ושמונה אחוז מהיכול בדקל נור, שמונים אחוז בסעידי ועשרים וחמישה אחוז בזן שלישי. יש חוקרים הטוענים שאסור לאחר את האבקה יותר מאשר יומיים-שלושה ואחרים טוענים שאפשר לאחר עד שלושים יום.¹⁶ הבדלים אלה נעוצים כנראה בהבדלים בין הזנים השונים. בארץ מקדימים על-פי-רוב עצי הנקבה לפרוח לעומת עצי הזכר. יתר על כן, בזנים מודרניים כגון חיאני (שמוצאו ממצרים) וחדראוי (זן חצי יבש מעירק) זמן החיות הוא קצר מאוד והצלקות זקוקות להאבקה תוך יום-יומיים אחרי פתיחת המתחל העוטף את אשכול הפרחים.¹⁷ לפי תאופראסטוס, שחי בזמן הבית השני, וה'ערוך', שהתחבר למעלה מאלף שנים אחריו, נראה שגם בימי קדם היו זנים שעלולים היו לאבד את כל היכול של האשכול אם לא האביקו את התפרחת הנקבית שלהם ביום הבשלת הצלקות או ביום שלאחריו. אין ללמוד מכאן שדווקא הזן חיאני גדל אז בריחו, אם כי הוא גדל שם מעט גם היום, שכן זן זה מותאם יותר לעמקים הצפוניים ולרצועת החוף.

סמיכות של יום י"ד בניסן וחג הפסח עם שבת הצטרפה לתקופה של שלושה ימים שבה עלולים היו אנשי יריחו לאבד חלק ניכר מיכול התמרים שלהם אם לא ביצעו האבקה מלאכותית. תמרי יריחו נחשבו מעולים בימי הבית השני, עד כדי כך שהובאה דעה שאלה התמרים היחידים שאפשר להביא מהם ביכורים: 'רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין מביאין ביכורים תמרים חוץ מן התמרין שביריחו, ואין קורין אלא על הכותבות בלבד'.¹⁸

האם אין אמצעים אגרוטכניים להתגבר על אוברדן היכול במקרה של שניים או שלושה ימי שבתון? ניסויים מודרניים הראו שברוב הזנים אפשר להסיר את המתחל ולהאביק את הפרחים הצעירים אפילו שבעה ימים קודם זמן הפתיחה הטבעית שלו ולקבל תוצאות טובות של חֶנְטָה.¹⁹ אולם ספק אם אנשי יריחו ידעו על כך, כי אילו ידעו אולי לא היתה מתעוררת כלל הבעיה של האבקה תמרים בערב פסח.

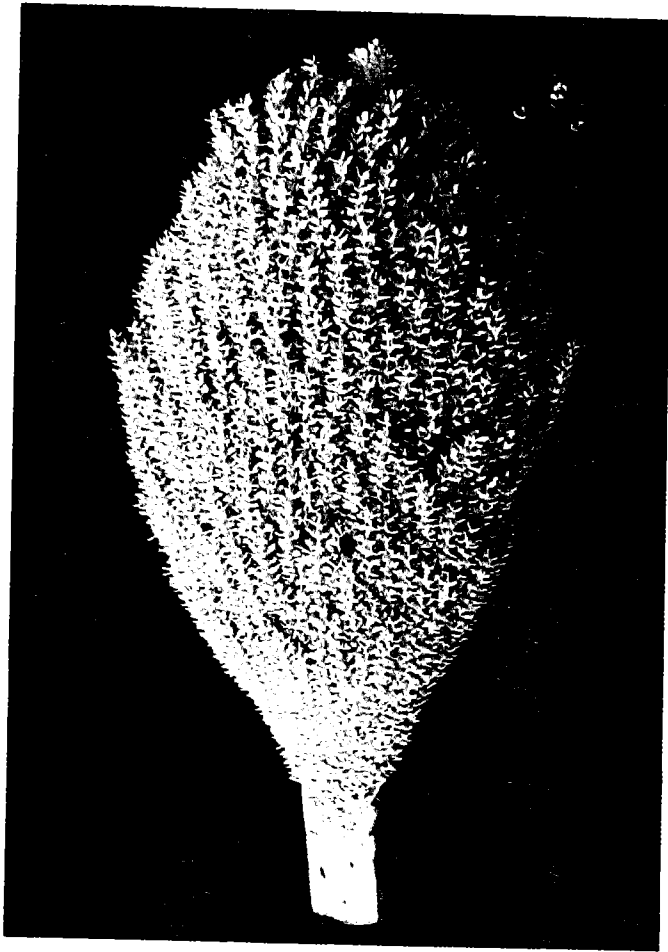
*

נראה שבימי הבית השני עדיין לא היה קבוע הכלל של 'לא בד"ו פסח', כלומר שיום טוב הראשון של פסח אינו יכול לחול בימים ב', ד' ו-ר' בשבוע, וערב פסח היה יכול לחול לפיכך ביום ראשון. אילו לא יכלו אנשי יריחו לבצע את מלאכת הרכבת הדקלים בשנה כזאת ביום י"ד בניסן, בשיא העונה, היה נגרם להם הפסד ממון רב, בגלל הצטברות של שלושה ימי שבתון רצופים. אם כן, אפשר שאנשי יריחו (ואף דקלאים נוספים באזורים אחרים של הארץ) לחצו לקבוע את הלוח כך שערב פסח לא יחול ביום ראשון ופסח לא יחול ביום שני. שלושה ימי שבתון רצופים היו גם כאשר פסח חל ביום שישי. אמנם כאשר פסח חל בשבת נוצרים שני ימי שבתון סמוכים בסוף החג (ראה טבלה), אבל צירוף כזה בכל זאת היה עדיף על שלושה ימי שבתון סמוכים. לוח השנה המבוסס על מחזוריות הירח והשמש, אשר נהוג אצלנו עד היום, בשינויים קלים, לא היה הלוח היחיד בימי בית שני. לוחות אחרים היו נוהגים בכתות ובורמים שונים ביהדות וכן בקרב

16 ראה: טקהולם ודראר (לעיל, הערה 12), עמ' 182.
17 ראה: סטולר (לעיל, הערה 11), עמ' 91, 101 ואילך.
18 תוספתא ביכורים א, ה (מהדורת ליברמן, עמ' 287).
19 ראה: סטולר (לעיל, הערה 11), עמ' 98 ואילך.

עץ תמר נקבי נושא
תפוחות

תנרחת זבדית ללא
מתוקל, עם פרחים
פתוחים

סוג בזכיות יצורים

אומות העולם. חלקם מבוססים על מחזוריות הירח, ואחרים — על השמש.²⁰ שתי קבוצות עיקריות חלקו על לוח השנה הנהוג אצלנו. קבוצה אחת, מתונה יותר, קיבלה את העקרונות שתחילת החודש קשורה למולד הירח ושמועדי השנה מותאמים לשנת החמה על-ידי עיבור השנה — הוספת חודש נוסף אחת למספר שנים. כך נוהגים היום השומרונים והקראים,²¹ וכנראה נהגו כך עוד כתות בימי הבית השני. כתות אלה התקינו את הלוח שלהן בדומה ללוח שלנו על יסוד

20 ראה: י"מ גרינץ, 'אנשי היחד, איסיים, בית (א) סין', סיני, לב (תשי"ג), עמ' יא-מג; י' זוסמן, 'חקר תולדות ההלכה ומגילות מדבר-יהודה: הרהורים תלמודיים ראשונים לאור מגילת "מקצת מעשי התורה"', תרביץ, נט (תש"ן), עמ' 76-11; ש' טלמון, 'חשבון הלוח של כת מדבר יהודה', י' ידן וח' רבין (עורכים), מחקרים במגילות הגנוזות: ספר זיכרון לאליעזר ליפא סוקניק ז"ל, ירושלים תשכ"א, עמ' 77-105; ש' טלמון וי' קנוהל, 'קטעים של מגילת לוח מקומראן — משמרות Ba (4Q321), תרביץ, ס (תשנ"א), עמ' 505-521; י' ידן, מגילת המקדש, ירושלים תשל"ז, עמ' 95.

21 ראה: שלמה בן שמואל, ספר אפריון עשה לו, תל-אביב תש"ך, עמ' 12 ואילך; וכן: S. Powels, 'The Samaritan calendar and the roots of Samaritan chronology', A.D. Crown (ed.), *The Samaritans*, Tübingen 1989, pp. 691-742

עצי תמר מהזן חיאני
בגן רחל, קבוצת
כינרת

מחזורי הירח והשמש, אלא שהם פירשו את הניב 'ממחרת השבת' כיום ראשון בשבוע שלאחר החג הראשון של פסח ולא ממש ממחרת הפסח, כלומר הם החלו את מניין העומר ביום א' הראשון של חול המועד.

קבוצה קיצונית יותר קבעה לה לוח מיוחד המיוסד על שנת החמה. על-פי הספרים החיצוניים והמגילות שנתגלו בקומראן, שחרבה בשנת 68 לספירה, מתברר שחג השבועות חל אצלם ביום ט"ו של החודש השלישי (סיוון).²² לפי חשבון הלוח שלהם חל החג תמיד ביום ראשון, ויום הנפת חל גם הוא ביום ראשון, חמישים יום קודם לכן.²³ יום הנפת העומר חל אפוא תמיד ביום כ"ו בחודש ניסן, שהוא יום א' הראשון לאחר חג המצות כולו. גם הם פירשו את הניב 'ממחרת השבת' — יום ראשון בשבוע ולא היום שלאחר החג הראשון של פסח.²⁴ מעניין שמגילת 'מקצת מעשי התורה' יוצא שהשיטה ההלכתית המקובלת על אנשי כת ים המלח היא השיטה המכונה בספרות חז"ל על שם הצדוקים.²⁵ בין המעשים שהרחיקו כתות אלה מן החברה הנורמטיבית נודעת חשיבות יתרה לבחירתם בלוח שנה שאינו זהה עם זה של כלל העם, שהרי אין לך חין ממשי שהשלכותיו ניכרות לעין כהבדל בחשבון הלוח. מחלוקת עזה היתה בסוף ימי הבית השני בין הפרושים לבין כתות אחרות לגבי זמנם של החגים ובעקבות זאת גם בעניין הקרבת הקורבנות המיוחדים להם.²⁶ בצדק ראו בכך מתנגדיהן מעין הכרזת מרד.²⁷ על כתות אלה, המתונות והקיצוניות, יצא קצפם של החכמים. אחד הטעמים שבוודאי מנעו מחכמים לדחות את הפסח

22 ספר חנוך פב; ספר היובלים ו כא, כט; פרק טז, יג (מהדורת כהנא, א', עמ' רלח, רנה).
 23 ראה: גריניץ (לעיל, הערה 20), עמ' מא; וכן: A. Jaubert, 'Le calendrier des Jubilés et de la secte de Qumran', VT, 3 (1953), pp. 250-264
 24 ראה: טלמון (לעיל, הערה 20), עמ' 86.
 25 ראה: זוסמן (לעיל, הערה 20), עמ' 56.
 26 ברית דמשק א, כ-כא.
 27 ראה: טלמון (לעיל, הערה 20), עמ' 78 ואילך.

כאשר נפל ביום שישי הוא מחלוקתם עם הבייתוסים לגבי 'ממחרת השבת',²⁸ שאמרו: 'אין קצירת העומר במוצאי יום טוב', אלא במוצאי שבת או ביום ראשון. לכן קצרו את העומר במוצאי יום טוב הראשון של פסח אף אם חל בליל שבת.²⁹ מכאן שכאשר עמד פסח לחול בערב שבת לא דחו אותו לשבת, כדי לקיים את דבריהם במחלוקתם עם הבייתוסים.³⁰ כעת אפשר להבין את הרקע לקביעה 'לא מיחו בידם' לגבי הרכבת דקלים, הרי היה בידם של חכמים למנוע את הצירוף של שלושה ימים על-ידי עיבור מכוון של אחד החודשים המונים עשרים ותשעה ימים.

נראה אפוא שהמשנה שהובאה לעיל: 'ואלו הן שלא מיחו בידם: מרכיבין דקלים כל היום' אינה אלא הד ממערכה ציבורית שאחד הגורמים שמילאו בה תפקיד הוא צורכיהם של החקלאים. בשלהי ימי הבית השני היתה הדרישה של הדקלאים לדחות את הפסח מיום שישי לשבת מנוגדת למדיניות של חכמים, אף שבתקופות מאוחרות יותר התבטאה מדיניות זו דווקא בתרומה של יום שישי לכלל 'לא בד"ו פסח'. חכמים התיירו לציבור הדקלאים להאביק תמרים בערב פסח משום שרצו לשמור על הלוח המקובל במחלוקתם עם הבייתוסים. לפני המחלוקת, וכן לאחר חורבן הבית, כאשר לא הביאו את העומר, היה אפשר להיעתר לתושבי יריחו, כי אחרי החורבן עלתה חשיבות שמירת המסורת של הושענא רבה שבאה לביטוי בקביעה שלא יחול ראש השנה ביום ראשון, ועל כן פסח שלפניו לא יחול ביום שישי.

*

דברינו עד כה מתבססים על פירושם של בעל 'תוספות יום טוב' ו'מלאכת שלמה' המביאים את דברי בעל ה'ערוך' ולפיהם היה צריך להאביק את התמרים ביריחו יום יום, בהנחה שגם בחול המועד היה אפשר לעשות זאת מפני שזהו 'דבר הָאָבֵד'. למשל הזן המצרי חיאתני פורח עד סוף אפריל, כלומר גם בעונת הפסח.³¹ חיות הצלקות בחיאתני יורדת למחצית כבר ביום השני אחרי פתיחת המתחל; ובזנים חדראוי, זהידי ודיירי יורדת חיות למחצית כעבור פחות משבוע.³² אולם אפשר לפרש את המשנה גם בדרך אחרת – על-פי חיות הצלקות בזנים אחרים כגון ברהי, דקל נור ומג'הול, שהיא ממושכת יותר ואורכת כשבועיים.³³ גם המאביקים המקצועיים של אזור גיזה ליד קהיר אומרים שהחיוניות של עצי הנקבה נשמרת במשך שמונה ימים.³⁴ ייתכן שבמשנתנו מדובר דווקא בזנים שלצלקותיהם חיות ממושכת, ואנשי יריחו ביקשו אפוא לרכז את ההאבקה ביום י"ד בניסן, כדי להימנע מעבודה בחול המועד. מהמשנה הקודמת למשנתנו מוכח שחול המועד חמור יותר מערב פסח אפילו לאחר חצות היום: 'גורפין מתחת רגלי בהמה בארבעה עשר, ובמועד [שחמור יותר, רש"י] מסלקין לצדדין',³⁵ ואם כן הדין של האבקת התמרים בא על

28 ויקרא כג, יא, טו.

29 משנה, מנחות י, ג.

30 ראה: זוסמן (לעיל, הערה 20), הערה 220; מ"ד הר, 'מי היו הבייתוסים?', רברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות: מחקרים בתלמוד, הלכה ומדרש, ירושלים תשמ"א, עמ' 1-20.

31 עמרם רבר מקבוצת כינרת, בשיחה בעל-פה.

32 ראה: סטולר (לעיל, הערה 11), עמ' 101 ואילך.

33 ראה: שם, עמ' 102 ואילך.

34 ראה: טקהולם ודראר (לעיל, הערה 12), עמ' 182.

35 משנה, פסחים ד, ז.

רקע חומרתו היתרה של חול המועד, ואגב כך הובאה המשנה כולה. על-פי פירוש זה גדלו ביריחו זנים שלצלקותיהם חיות ארוכה, אבל התוספת של איסור עשיית מלאכה ביום י"ד בניסן מנעה האבקה מסודרת של התמרים. המקרה הקיצוני הוא כאשר ערב פסח חל ביום ראשון ונוצרת תקופה של תשעה ימים שאסור להאביק בה (ראה טבלה). צירוף כזה הכביד על ביצוע ההאבקה כסדרה ולכן נאלצו אנשי יריחו לעבוד ביום י"ד בניסן כדי לקצר את התקופה האסורה במלאכה לשבעה ימים בלבד, והחכמים לא מיחו על כך.

הצירופים של סמיכות השבת לפסח

היום בחודש י"ג	ערב פסח י"ד	י"ט ראשון ט"ו	חול המועד				י"ט שני כ"א	כ"ב
			ט"ז	י"ז	י"ח	י"ט		
ימי השבוע	ה'	ו'	שבת א'	ב'	ג'	ד'	ה'	שבת
	ו'	שבת א'	ב'	ג'	ד'	ה'	ו'	
	שבת א'	ב'	ג'	ד'	ה'	ו'	שבת א'	